

IDENTITĂȚI ETNO-CULTURALE ȘI MECANISME ALE ETNICITĂȚII: COMUNITĂȚILE DE ȘVABI DIN ROMÂNIA MARE

Mihai-Adrian Panu*

Cuvinte cheie: Banat, șvabi, Marea Unire, structură socială, etnicitate.
Keywords: Banat, Swabians, Great Union, social structure, ethnicity.

Ethno-Cultural Identities and Mechanisms of Ethnicity: Swabian Communities in Greater Romania (Abstract)

In the first decades of the 20th century Europe was marked by important systemic transformations which decisively affected various societal and political factors. The outbreak of World War I caused the collapse of entire European empires and prepared the path for the emergence of a new political order dominated by new established nation-states. The rise of Greater Romania occurred in this particular context, fulfilling therefore a much-needed national objective, namely the unification of all the historical provinces inhabited mostly by ethnic Romanians. Soon after the Great Union the young Romanian state became a major administrative challenge for the political stakeholders of that time. In this respect one of the major issues was the situation of minorities especially in the new incorporated regions such as Banat or Transylvania. The strategic need of Romania's centralized administration to make minorities loyal in order not to potentially undermine the state interests was in many cases perceived as an aggressive attempt to homogenize the social sphere in multicultural regions.

This paper attempts to investigate the social dynamic of Swabian minority groups in the first years after the Great Union and their attitudes towards political processes or geopolitical transformations. The main objective of this analytical undertaking is to highlight the ethnic dimension of civic culture and to uncover the social predispositions towards certain types of activism.

Introducere

Spațiul bănățean interbelic a fost timpuriu expus unor semnificative imixțiuni ideologice în mediul social. Principalele categorii vizate au fost muncitorii și țăranii care constituiau în mod tradițional vaduri electorale eterogene. O eventuală mobilizare politică a celor două grupuri ar fi însemnat câștiguri importante pentru organizațiile politice care își disputau loializarea acestora. La sfârșitul Primului Război Mondial Banatul a devenit terenul de confruntare propagandistică între cei doi gemeni totalitari aflați în plină ascensiune la acea vreme: comunismul și extrema dreaptă. Profilul societal bănățean era compatibil cu afirmarea rapidă în spațiul public a ideilor politice din acea vreme, inclusiv a celor radicale. Există mai multe moduri prin care se poate explica o asemenea stare de fapt¹.

În primul rând, Banatul s-a aflat, geografic

vorbând, la intersecția a cel puțin două fluxuri propagandistice majore. Presiunea propagandistică a național-socialismului german a fost resimțită încă din prima parte a perioadei interbelice. Aceasta se datora atât vectorilor ideologici controlați din spațiul german, cât și elementelor autohtone care își contruiau treptat propria agendă ideologică, însă aveau să se revendice de la principiile pangermanismului. Avem de-a face în acest caz cu diverse organizații, care încercau să influențeze din ce în ce mai mult spațiul public (organizații de tineret precum Wandervogel², asociații culturale sau partide politice), dar și cu actori individuali care se bucurau de o oarecare vizibilitate locală³. Aceștia din urmă făceau de regulă parte din categoria elitei (politice, culturale, clericale).

² Despre activitatea Wandervogel în Banat pot fi găsite informații în documente de arhivă: Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (Arhiva Ministerului German de Externe), R 9335/445, Deutsche Kinderaktionen im Banat, Wandervogel, Konsulat Temeswar, f. 229.

³ G. Albricht et alii, *Deutsche Jugendbewegung im Südosten*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking (1969), 51.

* Universitatea de Vest, Timișoara; mihai.panu@e-uvv.ro.

¹ Vezi detalii și argumente, pe larg în: Mihai A. Panu, *Filii și mecanisme de propagandă nazistă în Banat. 1933–1945*, Cluj-Napoca, Ed. Mega (2014).

În al doilea rând, profilul multicultural bănăţean constituia prin însăşi natura lui terenul propice pentru afirmarea unor modele politice generate în alte spaţii. Aspecte precum plurilingvismul sau diversitatea confesională au făcut din societatea bănăţeană un spaţiu al interferenţelor, loc de întâlnire pentru idei şi curente novatoare. Informaţional această regiune a fost constant conectată la sferele publice europene, mai ales la cea germană, maghiară ori austriacă. Este unul dintre aspectele cele mai importante prin care poate fi explicată oferta ideologică existentă într-o anumită perioadă.

În al treilea rând, Banatul a fost o regiune disputată geopolitic mai ales în contextul schimbărilor produse de sfârşitul Primului Război Mondial. Tentativele noului stat român de a-şi localiza cetăţenii din regiunile recent alipite au sfârşit, într-o măsură semnificativă, în hipercentralism şi lipsă de performanţă administrativă. Acest lucru a dus treptat la un anumit dezechilibru în climatul multicultural⁴, mai ales că etnicii neromâni nu au îmbrăţişat cu toţii fără rezerve proiectul României Mari. Realist vorbind nici nu aveau cum întrucât afinităţile lor istorice, lingvistice, culturale etc. erau ancorate în multe centre europene şi mai puţin în Bucureşti. Neîncrederea anumitor cercuri minoritare în proiectul României Mari s-a materializat cu timpul în proiecte politice alternative unele având caracter radical⁵. De cealaltă parte, majoritatea românească a privit în multe cazuri cu suspiciune activitatea politică a minorităţilor conlocuitoare. Atitudinile alterofobe nu au întârziat să apară. Cu timpul asemenea atitudini s-au instituţionalizat, iar extremismul politic, potenţat şi prin filierele externe⁶, a ajuns să fie reprezentat în politica centrală. Clivajele sociale existente în întreaga Europă s-au reprodus şi la nivelul spaţiului bănăţean. Instabilitatea parlamentară, criza economică, reprezentarea politică defectuoasă a minorităţilor sau presiunile geopolitice externe (resimţite mai ales sub forma propagandei) au reprezentat principalele surse de instabilitate în sfera social-politică, dar şi elementele care au stat la baza receptării

din ce în ce mai favorabile a curentelor ideologice extremiste.

Acest tablou socio-politic, succint prezentat anterior, nu ar putea fi însă pe deplin decodificat fără evidenţierea fenomenelor care l-au premers. În acest sens realitatea istorică a perioadei interbelice se întemeiază în mare măsură pe evenimentele din preajma Primului Război Mondial şi mai ales pe impactul avut de Marea Unire de la 1918 în rândurile unor întregi grupuri etnice, care au ajuns să facă parte din corpul naţional creat cu acea ocazie. Această lucrare îşi propune să investigheze asemenea transformări structurale, precum şi fenomenele care le-au însoţit, pornind de la cazul concret al minorităţii şvabe. Aspectele avute în vedere vor fi legate printre altele de moştenirea identitară a Monarhiei Dunărene, resetarea relaţiilor sociale şi politice după momentul 1918, structura socială şvabă şi mecanismele de promovare etno-culturală, precum şi atitudinea faţă de ordinea politică a României Mari.

Şvabii din Banat şi noua ordine politică de după Marea Unire din 1918

Identitatea de grup a şvabilor şi implicit modul în care aceştia se raportau la evenimentele politice care au însoţit sfârşitul Primului Război Mondial se înscriu în logica unui tip de activism puternic influenţat de mecanismele etnicităţii. Fiind un concept cât se poate de complex, etnicitatea poate fi definită în funcţie de ipostazele sale pornind de la tipul de interacţiune ce se desfăşoară între principalii actori ai unui sistem socio-politic. Perspectiva etnicităţii este relevantă atunci când avem în vedere investigarea dinamicii unui grup etno-cultural într-un context istoric marcat de ample schimbări structurale. În astfel de situaţii diferitele comportamente sociale tind să se amplifice, iar aspecte precum similaritatea ori diferenţa identitară ajung să fie acut resimţite⁷. Chiar dacă în acel context istoric particular cea mai mare categorie a minorităţii şvabe (ţărani) nu avea o conştiinţă politică manifestă⁸, evenimentele din preajma anului 1918 au predispus la un anumit tip de activism pentru simplul fapt că oamenii erau puşi în situaţia de a se re poziţiona identitar într-un nou cadru geopolitic. Pe de altă parte, atitudinile unui grup etno-cultural nu îşi au cauzele exclusiv la nivelul realităţilor interne ale grupului. Dacă ar fi să explicăm activismul unui anumit grup

⁴ H. Glass, *Zerbrochene Nachbarschaft: Das deutsch-jüdische Verhältnis in Rumänien (1918–1938)*, München, Oldenbourg (1996), 311.

⁵ H. E. Frauenhoffer, *Erinnerungen und Erlebnisse eines „Volksparteilers“ aus der Zeit des Kampfes um die nationale Erneuerung des Banater Deutschtums*, München Gernlinden, Sommer (1981), 5.

⁶ M. Mann, *Fascists*, New York, Cambridge University Press (2004), 265.

⁷ R. Jenkins, *Rethinking Ethnicity*, Second Edition, London, Sage Publications (2008), 169.

⁸ G. Schödl, *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Land an der Donau*, Berlin, Siedler Verlag (1995), 602.

social pornind de la mecanismele etnicității atunci factorii declanșatori devin la fel de relevanți precum comportamentul însuși. Această asumție se înscrie în logica ideologizării respectiv politizării acțiunilor sociale⁹, indiferent dacă imixtiunea factorului politic în sfera socială este legitimă (loializarea cetățenilor, coeziune socială etc.) sau mai puțin legitimă (instrumentalizarea unor clivaje sociale, propagandă, îndoctrinare sau declanșarea unor atitudini alterofobe în rândurile anumitor comunități). Dincolo de semnificațiile sale multiple conceptul de etnicitate rămâne așadar relevant în măsura în care ne ajută să înțelegem metabolismul istoric al grupurilor etno-culturale și relațiile lor cu elemente ale puterii precum sfera politică. După cum vom vedea în continuare Banatul interbelic a fost deseori marcat de logica etnicității (înțeleasă în sensul arătat anterior), iar minoritatea germană a jucat un rol important în acel context zbuciumat.

Deși colonizările șvabilor în spațiul bănățean s-au realizat de cele mai multe ori cu greutate, viața lor nefiind una ușoară pe aceste meleaguri, începutul de secol XX i-a găsit pe aceștia relativ prosperi și bine ancorați în realitățile societale din regiune. Comunitatea șvabilor s-a dezvoltat treptat ajungând ca în jurul anului 1900 să numere în tot Banatul aproximativ 450.517 persoane¹⁰. Se poate însă ușor bănui că numărul celor care vorbeau germana ca limbă maternă era mai mare dat fiind faptul că administrația Monarhiei Dunărene avea tendința ca în timpul recensămintelor să ia de multe ori în considerare doar limba vorbită în mod curent fără a se mai interesa de limba vorbită în familie. De asemenea, etnicii șvabi care aveau orice tip de afiliere instituțională (elevi, studenți, preoți, învățători etc.) erau considerați automat vorbitori primi de limbă maghiară fiind incluși astfel în grupul etno-cultural maghiar.

Conform recensământului din 1900 cele trei unități administrativ-teritoriale aparținând Banatului aveau următoarea situație demografică¹¹:

- Timiș: 476.242 locuitori;
- Torontal: 609.362 locuitori;
- Caraș-Severin: 443.001 locuitori;
- Total: 1.528.605 locuitori.

⁹ S. Malesevic, *Identity as Ideology. Understanding Ethnicity and Nationalism*, Palgrave Macmillan, New York (2006), 26.

¹⁰ Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, București (A.C.N.S.A.S.), Fond D 011518, dosar nr. 3412 („Chestiunea Șvabească”, „Șvabii în Banat” și „Șvabii-germani în județele Sătmare și Maramureș”). Note informative și rapoarte privind activitatea minorităților germană și maghiară): „Șvabii în Banat” (Raport cu autor anonim), f. 32.

¹¹ *Ibidem.* f. 33.

Numărând aproape o jumătate de milion de suflete etnicii șvabi reprezentau așadar la începutul secolului al XX-lea o parte importantă din populația Banatului. Cei mai mulți șvabi trăiau în Timiș, ponderea lor fiind de aproximativ jumătate din totalul populației, iar cei mai puțini se găseau în Caraș-Severin, regiune dominată de etnicii români care reprezentau trei sferturi din totalul populației¹².

Situația economică a șvabilor era percepută ca fiind în general una bună. Pentru majoritatea dintre ei principalele preocupări țineau de agricultură, acest lucru neînsemnând însă că alte categorii socio-profesionale precum meșteșugarii, negustorii ori intelectualii cu diverse meserii specifice, nu erau bine reprezentate. Șvabii erau considerați foarte harnici și aveau un puternic simț al proprietății. În timpul colonizărilor fiecare nou-venit primea de la autorități 32 până la 34 iugăre¹³ cadastrale de teren. Cu timpul însă mulți dintre ei au reușit să devină proprietari pe suprafețe mult mai întinse, uneori de ordinul a câteva sute de iugăre¹⁴.

Cultivarea grânelor și creșterea animalelor erau două domenii în care țărani șvabi excelau. Roadele muncii lor erau cunoscute și apreciate, fapt dovedit și de expoziția tematică organizată de Uniunea Agricultorilor Șvabi la Lovrin în 1921¹⁵. La acest eveniment au participat câteva mii de vizitatori¹⁶. Odată cu apariția României Mari șvabii bănățeni au trebuit să se adapteze unor noi realități sociale și politice. Resetarea relațiilor sociale, politica statului român față de minorități, percepția la nivelul regiunilor nou înglobate a centralismului politic românesc, au reprezentat elemente care, luate împreună, și-au pus amprenta asupra modului în care minoritatea șvabilor bănățeni s-a regăsit în câmpul politic național. Dincolo de asemenea transformări a existat și un proces lent de erodare a încrederii populației în elitele politice locale¹⁷, fapt ce a generat unele tensiuni pe termen lung.

Una dintre cele mai mari provocări cu care șvabii (în special pătura țărănească) au trebuit să se confrunte după Marea Unire din 1918 a fost strâns legată de reforma agrară. Este vorba despre prevederile în acest sens instituite ca ordonanță în 1919

¹² *Ibidem.*

¹³ Iugăr (în germană *Joch*): unitate de măsurare a suprafețelor agricole. Un iugăr = aprox. 0,57 hectare (n.a.).

¹⁴ A.C.N.S.A.S., Fond D 011518, dosar nr. 3412, „Șvabii în Banat” (Raport cu autor anonim), f. 33.

¹⁵ *Ibidem.* f. 34.

¹⁶ *Ibidem.*

¹⁷ [F.a.], „Mißerfolge der deutschen Volksführer in Rumänien” în *Der Landbote*, nr. 6, Timișoara (10 februarie 1935), 1.

și devenite apoi lege în 1921¹⁸. Conform acestor prevederi legislative orice moșie care depășea 200 de iugăre urma să fie expropriată, iar în zonele în care nu prea exista teren arabil, pragul avea să fie redus la 50 de iugăre¹⁹. De asemenea, celor care își arendaseră terenurile pe o perioadă de 10 ani, li se putea lua tot ce depășea suprafața de 30 iugăre, iar cei care se ocupau de agricultură începând doar cu anul 1914 urmau a fi complet expropriați²⁰. Aceste prevederi legislative urmau a fi aplicate retroactiv începând cu 1 decembrie 1918, fapt ce avea să afecteze inclusiv tranzacțiile cu terenuri în sensul că tot ceea ce fusese vândut după această dată urma a fi considerat ca nevândut și supus noilor prevederi legale. Totuși, cei afectați de asemenea situații primeau anumite despăgubiri²¹. Iată deci cum unele măsuri legislative asumate de statul român aveau să producă nemulțumiri în rândurile șvabilor, cunoscut fiind faptul că aceștia prețuiau enorm ideea de proprietate.

În mare măsură restructurarea preferințelor și atitudinilor politice ale minorităților din Banatul românesc a reprezentat un proces puternic influențat de felul în care elitele politice ale României Mari au înțeles să își asume ideea de centralism politic. Tendința naturală a Bucureștiului a fost aceea de a promova un model de guvernare simetrică, pornind de la premisa că întregul corp social din statul națiune nou creat va putea fi relativ ușor omogenizat, iar minoritățile conlocuitoare vor putea fi loializate fără prea multe dificultăți. Din multe puncte de vedere șvabii bănățeni se găseau într-o zonă a incertitudinilor identitare mai ales în ceea ce privea relația lor cu puterea de stat. Renunțarea la vechile modele și practici devenite parte a propriei culturi politice în vremea Monarhiei Dunărene și acceptarea unui model al statului națiune centralizat care se arăta fățiș dezinteresat de asumarea unei legi a minorităților²², reprezenta un proces complex care nu avea cum să se desfășoare fără niciun fel de șovăieli sau chiar nostalgii.

Din acest punct de vedere, percepția pozitivă din partea minorităților asupra prestației politice pe care o avea Bucureștiul devenea un imperativ strategic. Astfel, un asemenea scenariu ar fi însemnat pe de o parte, o bună metodă de a loializa comunitățile etno-cultural alogene din regiunile

nou alipite racordându-le astfel la proiectul național românesc, iar, pe de altă parte, ar fi presupus o mișcare inteligentă în domeniul politicii externe pentru simplul fapt că România Mare ar fi dovedit suficientă maturitate democratică, voință, consens politic și expertiza necesară gestionării unor societăți plurale. Perspectiva sistemică asupra dinamicii socio-politice a României Mari este relevantă în măsura în care noua ordine europeană apărută după Primul Război Mondial se întemeia într-o măsură semnificativă pe principiile idealismului politic perceput în acest context particular ca o asumare a unui set de norme compatibile cu ideea de toleranță și opuse oricăror tendințe alterofobe. Pe de altă parte, incertitudinile identitare și cele care țineau de cultura politică nu puteau să dispară decât după o anumită perioadă de acomodare indispensabilă instituționalizării unor practici societale și înțelegerii adecvate a metabolismului noii puteri de stat.

Chiar și în asemenea condiții de provizorat identitar, minoritatea șvabă din Banat a continuat să joace un rol comunitar important aliniindu-se relativ repede la noul sens al istoriei acestei regiuni. Un rol important în toate aceste procese sinuoase a revenit elitelor șvabilor bănățeni. Acestea nu au abdicat de la ideea unei reprezentări cât mai bune a intereselor grupului etnic din care proveneau și s-au dovedit foarte active nu doar la nivel național, ci și dincolo de granițele țării. De exemplu, anterior amintita Uniune a Agricultorilor Șvabi și-a asumat fără șovăială promovarea intereselor legitime ale țăranilor în diferite domenii inclusiv în ceea ce privește educația. Astfel, respectiva entitate condusă de prelatul Franz Blaschkowitsch și deputatul dr. Franz Kräuter avea 83 de filiale, organiza anual expoziții, împărțea premii, distribuia mărfuri în condiții avantajoase pentru producători, ba chiar se ocupa de educația tinerilor agricultori șvabi organizând în fiecare an cursuri specifice întinse pe durata a trei luni²³. În afară de subiectele care țineau de agricultură, în timpul acestor cursuri erau predate și noțiuni de geografie, istorie, desen și matematică²⁴.

În afară de agricultori, o altă categorie importantă a minorității șvabe era formată din muncitori. Majoritatea erau activi în Banatul montan angajați fiind – de regulă – în industria cărbunelui și a oțelului. Raportat la numărul agricultorilor, muncitorii șvabi nu fuseseră niciodată prea mulți, însă ajunseseră să aibă o oarecare conștiință ideologică:

¹⁸ A.C.N.S.A.S., Fond D 011518, dosar nr. 3412, „Șvabii în Banat” (Raport cu autor anonim), f. 34.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

²² H. C. Maner, *Parlamentarismul în România 1930–1940*, București, Ed. Enciclopedică (2004), 303.

²³ A.C.N.S.A.S., Fond D 011518, dosar nr. 3412, „Șvabii în Banat” (Raport cu autor anonim), f. 34.

²⁴ *Ibidem*.

„Înainte de război a existat și în Banat o mișcare muncitorească creștin-socială, astăzi însă toată muncitorimea e pornită pe apele socialismului”²⁵. După agricultori și muncitori, categoriile cele mai importante erau formate din comercianți și meseriași. Șvabii erau recunoscuți ca fiind buni meseriași, iar în ceea ce privește comerțul nu se lăsau mai prejos. În Timișoara existau de multă vreme bresle ale etnicilor șvabi, iar până la izbucnirea Primului Război Mondial funcționase aici chiar și o casă de ucenici²⁶. Totuși, spre deosebire de agricultori și muncitori, atât meseriașii, cât și comercianții erau mai slab organizați, iar adeziunea lor la vreun curent politic era aproape inexistentă.

Mobilizarea politică a șvabilor bănățeni s-a făcut relativ târziu. Dacă ar fi să îi comparăm cu sașii transilvăneni, care arătaseră deja în 1872 cu prilejul „Adunării Săsești” (Sachsentag) o dorință clară de a-și apăra interesele prin intermediul unui anumit tip de activism politic, observăm că înainte de Primul Război Mondial apetența șvabilor pentru dezvoltarea unor organizații politice proprii era oarecum redusă²⁷. Un vârf de lance în acest sens ar fi trebuit să fie elitele șvabilor, însă acestea, relativ puține ca număr, suferiseră deja ani de-a rândul un amplu proces de maghiarizare, conștiința etno-culturală fiindu-le oarecum știrbită, fapt constatat și de autoritățile române: „Intelectualii lor, preoți, învățători, funcționari, medici, notari comunali etc. nu sunt prea numeroși deși ei reprezintă sâmburele spiritului populației șvăbești, (...) care înainte de război erau educați unguerește și azi numai cu greu își află drumul spre poporul lor”²⁸. Structura socială a minorității șvăbești nu evidențiază în general clivaje importante între diferitele categorii. Principala excepție de la această stare de fapt a apărut în contextul expunerii la ideologia nazistă²⁹. De asemenea elitele se autodefineau adesea prin distanța față de celelalte clase fără a se înscrie însă în logica clivajelor. Elitele reprezentau din multe puncte de vedere și în multe locuri „o castă pentru sine”³⁰,

nesincronizată pe deplin cu dinamica grupurilor din care provenea.

Rolul Bisericii în comunitățile șvabilor bănățeni era unul oarecum paradoxal. Pe de o parte, Biserica funcționase dintotdeauna ca un veritabil liant social, pe de alta însă, putea fi observată o tendință de îndepărtare a oamenilor, mai ales a intelectualității, de viața religioasă: „Între religie și viață a intervenit un mare gol pornit de șvabii „studiați” care au premers cu exemplul rău”³¹. Elitele clericale, la fel ca majoritatea celorlalte elite, își făcuseră mare parte din studii în Ungaria, fiind din acest motiv expuse procesului pe care șvabii îl numeau adesea deznaționalizare. Această pierdere parțială a substratului identitar șvăbesc nu s-a produs întotdeauna din cauza presiunilor exercitate în timpul procesului de maghiarizare. Demnă de menționat ar fi și opțiunea minorității șvabe atunci când a avut de ales între păstrarea propriilor școli cu predare în limba germană și predarea lor în mâna statului. Din dorința de a nu cheltui bani pe învățământ, șvabii au preferat să transfere școlile cu predare în limba germană – primele fuseseră puse în funcțiune încă de la jumătatea secolului al XVIII-lea – în administrarea statului, adică a Monarhiei Dunărene care, în asemenea condiții, a considerat oportună maghiarizarea lor³². Maghiarizarea școlilor germane a însemnat o lovitură puternică pentru identitatea etno-culturală a șvabilor din Banat. Autoritățile române aveau o imagine destul de clară a problemelor cu care această minoritate se confruntase înainte de Marea Unire de la 1918: „Cu maghiarizarea școalelor a început și pauperizarea spirituală a poporului șvab. Conducătorii deveneau tot mai rari, literatura tot mai sporadică, elitele șvăbești vorbeau între sine unguerește iar poporul nu se mai putea exprima corect în nicio limbă”³³.

Odată cu intrarea Banatului în componența României Mari lucrurile au început să se schimbe, de multe ori în bine, pentru etnicii șvabi. Bucureștii s-a dovedit destul de tolerant cu ideea de reafirmare a identității etno-culturale a șvabilor, susținând printre altele, în mod deschis învățământul în limba germană³⁴. Chiar și în aceste condiții, indiscutabil mai bune pentru șvabi, comparativ cu perioada de dinainte de 1918, nu se putea vorbi despre o re-germanizare deplină a învățământului acestora. În multe școli, care aveau oficial profil german, directorii erau români, iar paralel cu

²⁵ *Ibidem*, f. 35.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ M. Hausleitner, *Die Donauschwaben 1868–1948. Ihre Rolle im rumänischen und serbischen Banat*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart (2014), 62.

²⁸ A.C.N.S.A.S., Fond D 011518, dosar nr. 3412, „Șvabii în Banat” (Raport cu autor anonim), f. 36.

²⁹ G. Wildmann, *Donau-schwäbische Geschichte. Die Tragödie der Selbstbehauptung im Wirkungsfeld des Nationalismus der Nachfolgestaaten 1918–1944*, München, Reihe 3, Donauschwäbische Kulturstiftung (2010), 369.

³⁰ A.C.N.S.A.S., Fond D 011518, dosar nr. 3412, „Șvabii în Banat” (Raport cu autor anonim), f. 36.

³¹ *Ibidem*, f. 37.

³² *Ibidem*, f. 38.

³³ *Ibidem*.

³⁴ M. A. Panu, *Filiere și mecanisme de propagandă nazistă...*, 79.

clasele germane funcționau și clase maghiare³⁵. În pofida unor dificultăți punctuale, renașterea identitară a șvabilor a fost un fenomen real după sfârșitul Primului Război Mondial. România Mare se afla în plin proces de legitimare iar atitudinea ei față de șvabi este explicabilă dacă luăm în calcul nevoia statelor națiune nou create de a-și loaliza proprii cetățeni indiferent de grupul etnic din care aceștia pot să facă parte.

Conștiință de grup și activism politic instituționalizat

După intrarea Banatului în componența României Mari șvabii au început să dea dovadă de un tot mai pronunțat activism politic. Promovarea propriilor interese în noua ordine statală i-a preocupat în mare măsură, iar elitele lor au început treptat să clădească fundamentul instituțional pe care noua identitate etno-culturală a șvabilor ar fi urmat să fie construită. De la deznaționalizarea în urma căreia avuseseră de suferit pe vremea Monarhiei Dunărene etnicii șvabi treceau acum la o renaționalizare deschis asumată. Anul 1918 a adus schimbări majore și pentru ceea ce putem înțelege drept identitatea geografică a Banatului. Astfel, această regiune istorică avea să fie împărțită între România și Serbia. Granița trasată între cele două state trecea uneori prin mijlocul unor localități, punându-i pe șvabii care locuiau acum lângă frontieră în situația de a avea unele proprietăți (în special moșii) în „străinătate”³⁶. Șvabii din Banat nu și-au dorit niciodată o astfel de împărțire. De asemenea, nici alipirea la România Mare nu a fost primită cu maxim entuziasm, existând în unele cercuri anumite rețineri. La acea vreme șvabii erau animați de două atitudini oarecum contradictorii față de viitorul lor. Acest lucru presupunea o alegere deloc comodă între ceea ce își doreau să facă și ceea ce trebuiau să facă sau cu alte cuvinte: „*Autonomia era idealul, alipirea la România era oportunitatea, chiar și de dragul sașilor cărora nu le-a rămas altceva decât alipirea la România*”³⁷.

În ceea ce privește mobilizarea politică, au existat după 1918 anumite schimbări semnificative. Șvabii au considerat necesar ca interesele lor legitime să fie reprezentate nemijlocit chiar dacă ordinea politică ieșea cu greu din provizorat. După apariția României Mari au apărut primele formațiuni politice ale șvabilor. Prima a fost înființată pe 8 septembrie 1919 și s-a numit

Deutsch-Schwäbische Volkspartei – Partidul Popular al Șvabilor Germani (n.t.) iar cea de-a doua în mai 1920, aceasta din urmă purtând numele de Schwäbische Autonomie-Partei³⁸ – Partidul Autonomiei Șvabești (n.t.). Cele două formațiuni nu au avut însă o viață prea lungă. Pe 13 martie 1921³⁹ a fost fondată Comunitatea Populară Germano-Șvabească (Deutsch-Schwäbische Volksgemeinschaft), organizație umbrelă menită să promoveze în bloc interesele tuturor șvabilor din Banatul românesc, dar și pe cele ale șvabilor sătmăreni⁴⁰. C.P.G.Ș. avea o structură complexă și o conducere formată din oameni importanți ai comunității. Era compusă din așa-numitele vecinătăți, comunități locale, comunități de circumscripție și comunități de regiuni⁴¹. De regulă, o vecinătate îi îngloba pe etnicii germani care locuiau pe o singură stradă, în general aproximativ 100 de persoane. La conducere se afla un consiliu al vecinătății. Comunitatea locală era formată din toate vecinătățile unei localități. Mai multe comunități locale formau la rândul lor o comunitate de circumscripție, iar mai multe comunități de circumscripție formau comunitățile de regiune, acestea din urmă fiind cele mai mari entități care stăteau la baza C.P.G.Ș.⁴². În vârful acestei piramide instituționale se afla așa-numitul Consiliu German-Șvab condus de un cunoscut fruntaș pe nume Kaspar Muth⁴³. Acesta era considerat maghiarofil de către autorități, iar opinia publică românească îl trata cu destul de multă neîncredere, fapt speculat mai târziu și în unele cercuri de extremă dreaptă⁴⁴. Consiliul German-Șvab avea atribuții bine trasate. Printre acestea se numărau: „(...) *controlul tuturor organizațiilor populare, reprezentarea tuturor intereselor poporului șvab, întocmirea unui program general german-șvab și colaborarea cu celelalte grupuri germane din România Mare*”⁴⁵. Secretariatul general la nivelul Consiliului German-Șvab era asigurat de

³⁸ M. O. Balling, *Von Reval bis Bukarest. Statistisch-Biografisches Handbuch der Parlamentarier der deutschen Minderheiten in Ostmittel- und Südosteuropa 1919–1945*, vol. II, Ringsted, Dokumentation Verlag (1991), 570.

³⁹ N. H. Hockl, *Das deutsche Banat. Seine geschichtlich-politische Entwicklung und Aufgabe*, Temeschburg, Buchdruckerei Anwender & Sohn (1940), 49.

⁴⁰ A.C.N.S.A.S., Fond D 011518, dosar nr. 3412, „Șvabii în Banat” (Raport cu autor anonim), f. 41.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ [F.a.] „Manifest către alegătorii români din jud. Timiș-Torontal”, în *Svastica Banatului*, anul IV, nr. 4, Timișoara (19 ianuarie 1930), 3.

⁴⁵ A.C.N.S.A.S., Fond D 011518, dosar nr. 3412, „Șvabii în Banat” (Raport cu autor anonim), f. 41.

³⁵ A.C.N.S.A.S., Fond D 011518, dosar nr. 3412, „Șvabii în Banat” (Raport cu autor anonim), f. 38.

³⁶ *Ibidem*, f. 40.

³⁷ *Ibidem*.

numiții Francisc Legel și Erwin Schiller. Activitatea Consiliului era una cât se poate de importantă întrucât putea decide organizarea de adunări populare și plebiscite. Prima adunare populară s-a ținut la Timișoara pe data de 13 martie 1921, la eveniment participând un număr impresionant de aproximativ 20.000 de persoane⁴⁶.

În ceea ce privește promovarea intereselor etno-culturale șvabești un rol important a fost jucat imediat după Marea Unire de organizația numită Deutsch-Schwäbischer Kulturverband (Liga culturală Germano-Șvabă). Aceasta era condusă de dr. Michael Kausch și avea în anul 1922 aproximativ 70 de filiale⁴⁷. Kausch dorea să se țină departe de luptele politice, propunându-și să fie activ doar în domeniul promovării etno-culturale a minorității din care făcea parte, însă acțiunile sale se răsfrângeau adesea indirect asupra modelului de cultură politică ce se dezvoltă treptat în rândurile șvabilor. Renașterea etno-culturală a minorității germane din Banatul interbelic s-a datorat în mare măsură și dezvoltării fără opreliști a unei sfere publice șvabești care a avut un veritabil rol integrator la nivel comunitar. Poate cel mai relevant indicator al acestui fenomen ține de înmulțirea organelor de presă în limba germană și de frecvența apariției acestora. Existența unei prese de limbă germană reprezenta în primul rând o garanție a faptului că șvabii dețin instrumentele necesare pentru a-și face auzită vocea. De asemenea, o presă bine dezvoltată avea un semnificativ potențial mobilizator (mai ales în diferitele contexte electorale) și permitea un impact discursiv mult mai mare al elitelor în rândurile maselor, înlesnind astfel activismul politic. Iată mai jos câteva astfel de publicații:

- Timișoara: *Schwäbische Volkspresse* (zilnic); *Temeswarer Zeitung* (zilnic); *Temeswarer Volksblatt* (zilnic); *Arbeiterzeitung* (zilnic); *Banater Tagblatt* (de trei ori pe săptămână); *Der Landbote* (săptămânal); *Sonntagsblatt* (săptămânal); *Banater Bauernblatt* (săptămânal); *Banater Musikzeitung* (lunar); *Die Sonne* (lunar); *Bienenzüchter* (lunar); *Von der Heide* (lunar); *Banater Schulbote* (lunar).

- Arad: *Arader Zeitung* (de două ori pe săptămână).

- Deta: *Dettaer Zeitung* (de două ori pe săptămână).

- Ghioroc: *Die Glocke* (pamflet).

- Lugoj: *Lugoscher Zeitung* (de trei ori pe săptămână); *Der Banater Handwerker* (lunar).

⁴⁶ N. H. Hockl, *Das deutsche Banat...*, 49.

⁴⁷ A.C.N.S.A.S., Fond D 011518, dosar nr. 3412, „Șvabii în Banat” (Raport cu autor anonim), f. 41.

- Oravița: *Orawitzaer Zeitung* (săptămânal); *Die Jugend* (lunar).

- Periamos: *Die Bürgerzeitung* (de două ori pe săptămână).

Multe dintre organele de presă mai sus amintite⁴⁸, aveau un mesaj politic bine structurat și influențau semnificativ opinia publică șvabă. Formațiunile politice ale minorității germane au controlat de regulă, în perioada interbelică, cel puțin un organ de presă, menit să le popularizeze programul. Presa de limbă germană nu a fost însă exclusiv politică. Presă culturală a fost la rândul ei bine reprezentată și nu au lipsit nici publicațiile axate pe teme specifice precum agricultura sau anumite meserii.

Comunitățile de șvabi din județele Satu-Mare și Maramureș

Grupul șvabilor din România Mare cuprindea pe lângă marea insulă a șvabilor bănățeni și pe șvabii care trăiau în nord-vestul țării, în special în județele Satu-Mare și Maramureș. Oarecum neglijați de istoriografia românească, dar și de cea germană, comparativ cu rudele lor din Banat, aceștia nu au intrat într-un con de umbră odată cu apariția României Mari, ba dimpotrivă au jucat un rol comunitar însemnat reușind să-și promoveze interesele specifice și să-și păstreze identitatea etno-culturală. Majoritatea trăia în județul Satu-Mare, preponderent în plasa Ardud, în timp ce un grup mai mic trăia în județul Maramureș. În județul Satu-Mare comunitățile de șvabi puteau fi identificate în funcție de parohiile romano-catolice la care erau afiliați. În acest sens putem enumera parohiile din orașele Satu Mare și Baia Mare, precum și pe cele din comunele Ardud, Ciomocoș, Căplean, Călmand, Homorodul de Jos, Iojib, Belting, Șandra, Terebești, Băița, Fiu, Petreu, Tiream, Carei-Mădărași, Uftinul Mare, Hurez, Răchez, Sanislău, Său, Seini, Turlungi și Baia-Sprie⁴⁹. În județul Maramureș parohii romano-catolice ale șvabilor se găseau în comunele Șugatag, Firiza și Vișeu⁵⁰. În trecut șvabii din aceste regiuni fuseseră supuși unui proces de maghiarizare cel puțin la fel de amplu precum cel care îi afectase pe șvabii din Banat. Efectele desnaționalizării șvabilor din regiunile Satu-Mare și Maramureș încă mai erau vizibile și la câțiva ani distanță după momentul 1918.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 39.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 42. Denumirea localităților a fost preluată din documentele de arhivă. Este posibil ca numele unora dintre localități să fi fost preluat greșit de către cei care au întocmit rapoartele (n.a.).

⁵⁰ *Ibidem*.

Astfel, în multe parohii germane preoții încă mai țineau slujbe în limba maghiară chiar dacă enoriașii erau probabil toți etnici șvabi⁵¹.

Conform informațiilor culese de autoritățile române, un rol important în procesul de maghiarizare a șvabilor din județele Satu-Mare și Maramureș îl avusese (și încă îl mai avea după momentul 1918) Episcopia maghiară din Satu-Mare. Aceasta avea înainte de Marea Unire 96 de parohii; a rămas apoi cu 39, restul ajungând în Ungaria și Cehoslovacia odată cu revizuirea granițelor⁵². Dintre cele rămase, 14 erau ungurești, iar 25 șvabești⁵³, fapt ce demonstrează ponderea însemnată a etnicilor germani.

Alături de șvabii bănățeni, cei din județele Satu-Mare și Maramureș s-au constituit într-un grup etnic distinct, cât se poate de relevant pentru dinamica societală a României Mari în primii ani după Marea Unire de la 1918. Cultura politică a șvabilor, la fel ca mediul instituțional prin care și-au promovat interesele, relevă anumite particularități demne de luat în seamă. După cum arătam în secțiunile anterioare, structura socială oarecum asimetrică a șvabilor, cu o importantă pătură țărănească greu de mobilizat politic (chiar dacă aveau unele preferințe clare în acest sens) și cu niște elite puternic maghiarizate, neracordate la realitățile grupului din care proveneau, reprezintă principalul model explicativ pe care se pot întemeia diferitele abordări ale istoriei acestei minorități în prima jumătate a secolului al XX-lea.

Concluzii

Perioada de după Primul Război Mondial a fost marcată la nivel social de o resetare a identităților atât individuale, cât și de grup, pe fondul apariției unor noi forme de legitimare politică și deci comunitară în noul stat român. Deși în esență multiculturală și obișnuită cu interiorizarea valorilor alterității, societatea bănățeană nu a fost ocolită de clivaje. Factorul politic își făcea acum simțită prezența în lumina noilor realități instituționale de după Marea Unire, iar relațiile sale cu actorii sociali tradiționali precum biserica, diferitele cercuri etno-culturale sau chiar unele organizații politice erau departe de a se fi stabilizat. Consolidarea României Mari presupunea în mod necesar o perioadă de acomodare între mai multe entități socio-culturale, care până atunci nu se intersectaseră la

nivel de interese și uneori nici măcar la nivel discursiv. În timp ce agenda politică a României Mari urmărea dezvoltarea statului național pornind de la asumarea unui pluralism difuz, subsumat pretențiilor centralizatoare ale Bucureștiului, agenda socială, mai ales în regiunile recent câștigate, rămăsese tributară unor principii vechi, aliniate unui sistem de valori politice și comunitare în esență non-naționale. În Banatul românesc, explicațiile pentru clivajele sociale interbelice, oarecum atipice pentru profilul societal al acestei regiuni, trebuie căutate tocmai în contextul socio-politic apărut imediat după Marea Unire. Dincolo de impactul social al actului în sine, crearea unui nou organism statal se cerea legitimată, cu alte cuvinte, presupunea existența unor subtile procese de loializare a cetățenilor indiferent de profilul etno-cultural al acestora și angrenarea lor într-un mecanism național integrator în care fiecare să se simtă reprezentat politic. Legitimarea socială a oricărui proiect politic, fie el și unul statal, se face pornind de la gradul de acceptare ce poate fi atins în rândurile societății. La rândul ei, societatea are propriile mecanisme prin care acceptă sau respinge un plan venit din zona politicului. Activarea acestor mecanisme este determinată de mai mulți factori, dintre care cei mai importanți ar fi: a) existența unor elite conștiente de interesul comunitar și capabile să decipreteze mesajele, ofertele sau deciziile structurilor politice; b) existența unor elemente tradiționale non-politice de reprezentare cum ar fi biserica; c) capacitatea grupului social de a se auto-valoriza identitar.

În ceea ce-i privește pe șvabi nu putem afirma că în rândurile acestora a existat un set clar definit al preferințelor politice și atitudinilor civice. Apariția României Mari i-a făcut pe unii dintre ei reticenți față de programul propus de autoritățile de la București, pe alții dimpotrivă, i-a convins că destinul lor poate fi mai bun între granițele statului național român. Opțiunile lor țineau în primul rând de capacitatea fiecăruia de a se regăsi într-un anumit program politic, dar și de afinitățile confesionale. În orice caz, aceștia au avut de-a face după momentul Marii Uniri cu o veritabilă dilemă identitară, fapt ce a provocat în scurt timp apariția a două grupuri distincte, cu loialități politice bine articulate: grupul românofil și cel maghiarofil: „*Șvabii din Banat deși puțini la număr sunt divizați în două tabere. O parte acomodându-se împrejurărilor actuale sunt filo-români și dorește o concurență umăr la umăr cu poporul românesc, cealaltă parte însă este maghiarofilă și ține și acum morțiș la Ungaria sperând că situația actuală este temporară.*

⁵¹ *Ibidem*. A se vedea cazul preotului Einholz sau cel al protopopul Lang, care preferau să țină predici doar în limba maghiară, neglijând nevoia etnicilor șvabi de a-și regăsi identitatea lingvistică (n.a.).

⁵² *Ibidem*, f. 43.

⁵³ *Ibidem*.

*Ambele tabere se învinuiesc reciproc de trădarea cauzei lor. Filo-maghiarii susțin că sub dominațiunea română, șvabii cu timpul vor fi absorbiți de masa românească, pe când sub regimul maghiar și-au putut păstra caracterul german așa cum l-au păstrat până acum. Filo-românii la rândul lor susțin că sub regimul maghiar, copiii șvabi au uitat limba maternă deoarece sistemul de guvernare maghiar nu admitea propunerea limbei germane în școala lor*⁵⁴.

Ruptura produsă de evenimentul Marii Uniri de la 1918, resimțită mai ales la nivelul identității politice a minorităților, a cauzat așadar transformări structurale profunde în rândurile comunităților

de șvabi, dar și la nivelul mentalului colectiv al acestora. Loializarea lor de către statul român nou creat nu a fost un proces facil, însă pe termen lung a avut sorți de izbândă în primul rând datorită atitudinii favorabile arătate de autorități față de ideea unei renașteri etno-culturale șvabești. Din perspectivă științifică, decriptarea proceselor socio-politice care au avut lor în regiuni multiculturale precum Banatul, odată cu transformările geopolitice prilejuite de sfârșitul Primului Război Mondial și analiza rolului jucat de unele minorități (precum cea a germanilor șvabi) în acest context particular reprezintă demersuri necesare pentru o cât mai bună înțelegere a istoriei perioadei interbelice.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 166.

